

Культура Окінави в Японії

Масімо Ацусі

Mashimo Atsushi. The Okinawa Culture in Japan

The separate financial and spiritual questions of culture of island Okinawa, which is situated in the south-west part of the Japanese archipelago, are examined in the article. Religious beliefs, peculiarities of feeding, house building and musical harmony, and many other things are covered.

真下 厚 沖縄文化

日本の南西に位置する沖縄島の物質および精神文化について考察。特に、信仰や食物文化、住環境そして音楽について言及する。

1. Географія та історія Окінави

Окінава розміщена на крайньому південному заході Японського архіпелагу. На великій території, що простяглася приблизно на 400 км із півночі на південь (з 24 по 28 градуси північної широти) та на 1000 км зі сходу на захід (із 122 по 132 градуси східної довготи), розкидано близько 160 великих і маленьких островів, серед яких 49 заселені людьми [18]. Згідно зі сучасним адміністративним поділом Окінава є однією зі 47 префектур Японії. На площі 2 274,59 км² (0,6 % від загальної площі Японії) проживає 1 361 594 особи, що становить близько 1,1 % від усього населення Японії [13].

Природа

Клімат на Окінаві субтропічний океанічний: упродовж року тут тепло та ніколи не випадає сніг. Однак через руйнівну дію природних сил життя людей, пов'язане із сільським господарством, було важким. Переважна частина заселених островів надзвичайно мала, немає високих гір і річок, які можна було б використовувати для зрошення земель. Отже, сільське господарство Окінави потерпає внаслідок постійної недостатньої кількості дощової води. Щоправда, з літа і впродовж осені на островах зароджуються потужні фронти низького атмосферного тиску – т. зв. тайфуни, які приносять дощі, але ці ж тайфуни спричиняють і величезні збитки. Сильні вітри, руйнуючи будівлі, завдають великих утрат, до того ж океанські хвилі, підняті потужними фронтами низького атмосферного тиску, заливають усі острови, засолюючи ґрунт, відтак гинуть сільськогосподарські культури, що призводить до ще більших збитків. Рибальство, завдяки якому окінавці забезпечують себе продуктами харчування, також залежить від зміни погоди, воно є небезпечним і сповненим випадковостей. Острів'яни ревно молилися божествам та духам, просили в них достатку, адже їхнє життя також залежало від примх природи. І тепер тут сильно

вкорінений шаманізм, а серед усіх японських земель саме на Окінаві найщиріша віра в богів.

Історія

У першій половині XV ст. землі було об'єднано в одну державу на чолі з королівською династією. Населення королівства до кінця XV ст. вело успішну торгівлю з країнами Східної Азії (Китай і Корея) та Південно-Східної Азії (В'єтнам, Таїланд тощо), провадило активну діяльність на морських просторах. У цей період король Рюкю склав васальну присягу володарю найпотужнішої держави в Східній Азії – китайському імператору, і королівство Рюкю (аж до свого зникнення) підтримувало тісні зв'язки з Китаєм в галузі політики, економіки й культури. Із XVI ст. європейці та китайці активно витіснили з Південно-Східної Азії торговців із Рюкю, тому економіка цієї морської держави поступово занепадала [20]. На початку XVII ст. Рюкю зазнало агресії з боку князівства Сацума, що було на півдні Кюсю, і потрапило в залежне становище, але до другої половини XIX ст. королівство все ще залишалося окремою від Японії державою. Однак Японія, після перетворення на сучасну державу, для забезпечення обороноздатності приєднала до своїх земель королівство Рюкю, яке в адміністративному поділі значилося під назвою «префектура Окінава» [14]. Під час Другої світової війни Окінава була єдиним місцем на території Японії, де відбулися наземні військові дії. У 1945 році після масованих американських повітряних бомбардувань та жорстоких обстрілів вигляд островів із моря зовсім змінився. Під час боїв, що тривали близько трьох місяців, було вбито 200 тис. осіб – не лише військових, але й величезну кількість мирного населення. Після війни Окінава перебувала під американським управлінням, тому запроваджена на цій території політична система була іншою, ніж в Японії. 1972 року Окінаву повернули до складу Японії, але й досі там існують американські військові бази, які займають близько

10,4 % від загальної площі архіпелагу [17], що є тягарем для жителів префектури.

Мова

У цьому регіоні послуговуються рюкюським діалектом японської мови. Загалом діалекти японської мови поділяють на дві групи: діалекти основної території та діалект Рюкю. Припускають, що рюкюський діалект ще до VI ст. [2] або до VIII ст. [3] відокремився від давньояпонської мови, відмінність між ним і діалектами основної території значна. Крім того, рюкюський діалект у собі містить північний і південний діалекти. Північним діалектом користуються на островах Амамі, які на початку XVII ст., унаслідок агресії князівства Сацума з о. Кюсю, були відокремлені від королівства Рюкю і стали сацумським володінням, а нині є частиною префектури Каґосіма та Окінави; південним діалектом користуються на архіпелагах Міяко та Яеяма. Хоча відмінність між північним і південними діалектами не така значна, як між рюкюським і основної території Японії, проте носії цих діалектів зовсім не розуміють один одного [3]. Між архіпелагом Окінава й архіпелагом Міяко на відстані 300 км немає жодного острова. У давнину, коли користувалися лише човнами та невеликими вітрильниками, а мореплавство було пов'язано з великою небезпекою, між цими групами островів не було постійного зв'язку, що й спричинило виникнення розбіжностей у мові. У другій половині XIV ст. рід володарів островів Міяко відрядив до трьох королівств, розміщених на Окінаві, єдиного посла, який не розумів місцевої мови; лише після трьох років вивчення місцевої мови посол зміг порозумітися з окінавцями [10].

Походження населення

У другій половині XIX ст. в Японії розпочалися дискусії щодо походження японців, які населяють основну територію країни. Спочатку вважали, що населення Окінави, подібно до айну, що мешкають на о. Хоккайдо, від населення основної території за походженням різняться. Наприкінці XIX ст., на основі досягнень мовознавства й етнографії, набули розвитку теорії походження окінавців та решти японців від спільних предків. У наш час, завдяки дослідженням у галузі антропології та генетики, панівною є теорія, згідно з якою мешканці островів Рюкю між III ст. до н. е. та IX ст. н. е. змішалися з мігрантами з основної території Японії, які прибували на острови X–XII ст., що привело до суттєвих змін культури й антропологічного типу, у результаті чого й сформувалися окінавці [1].

2. Культура Окінави

Культура Окінави має яскраво виражені регіональні особливості, однак помітно чимало відмінностей між нею та культурою основної території, що є резуль-

татом різної історії Окінави та Японії, про що вже мовилося вище. Ця культура сформувалася під впливом культур основної території Японії, Китаю та Південно-Східної Азії.

Релігійна культура

На Окінаві поклоняються обоженним силам природи; богам-засновникам родів, які є обожненими далекими предками – засновниками селищ, героями тощо; а також богам, які спустилися з неба чи прибули з-за моря. До них звертаються з молитвами про захист островів, селищ, кораблів, про дощ і щедрий урожай. Могутня сила богів, з одного боку, захищає людей, з другого – карає їх, якщо люди суперечать божественній волі. Цим богам поклоняються у священних місцях у лісі – *утакі*; вважають, що боги повинні викликати благоговійний страх і пошану, віра в них супроводжена суворими табу.

Місцеві жителі також вірили в потойбічні світи – небесний світ і далекий світ за морем, які вважали джерелами плодочості й життєвих сил (міфи розповідають, що саме звідти було принесене насіння зернових культур).

У цих віруваннях вбачаємо спільні елементи з первісними віруваннями основної території Японії, де поклонялися горам, річкам, морям як місцям перебування божеств, але, як вважають дослідники, безпосередні контакти в галузі релігійної культури між Японією та Окінавою беруть початок в японському середньовіччі (XII–XVI ст.).

Таким божествам слугували передовсім жінки. Королівство Рюкю, що існувало з XV ст. до другої половини XIX ст., об'єднало жриць, які до того діяли в різних місцях, у єдину релігійну систему. Тому і нині у священних місцях *утакі* правлять службу жінки-жриці [12]. Це дуже відрізняється від релігії на основній території Японії, де в центрі уваги віддавна був чоловік – священнослужитель.

Однією з особливостей релігійної культури Окінави є також широка діяльність шаманів. Жителі островів, якщо з ними трапляється якась лихо або незвичайна подія, ідуть до шаманів, які за допомогою ворожби дізнаються про причини того, що сталося. Якщо виявиться, що на когось упало прокляття богів чи предків, тоді проводять певний обряд. Окрім того, шаманки, яких називають *юта* або *канкакарія* (на діалекті островів Міяко означає одержиму божеством людину), і жриці, що правлять службу в *утакі*, заступивши на цю посаду, отримують містичний досвід і бачать дивовижні сни. Таким чином, зв'язок із божествами реально переживається, і віра в них живе й досі [11].

Культура харчування

У цьому регіоні, як і на решті території Японії, віддавна сільськогосподарськими культурами були рис та чумиза. Однак на основній території рис сіють навесні, а врожай збирають восени; на Окінаві насіння рису й чумизи сіють взимку, а врожай збирають влітку наступного року. Щодо цього в останні роки висунуто теорію, згідно з якою

Окінава входить до ареалу культури рільництва, характерної для Тайваню та районів на південь від нього [19].

Оскільки окінавські сільськогосподарські цикли різняться від основної території Японії, то і річні цикли свят, пов'язані з ними, також різні. Загалом свято врожаю чумизи та рису святкують 6-го місяця за старим календарем, свята закінчення року припадають на період із 6-го по 8-й місяць за старим календарем, на архіпелагах Амамі, Окінава, Міяко та Яеяма це свято відзначають у різний час. На основній же території свято врожаю припадає на 11-й місяць старого календаря, а закінчення року, тобто новорічні свята, – на 1-й місяць старого календаря (нині Новий рік святкують за сонячним календарем).

Основні сільськогосподарські культури – цукрова тростина та батат – завезені з Китаю. Цукрову тростину почали вирощувати не пізніше першої половини XV ст., батат – на початку XVII ст. [16].

У цьому регіоні, на відміну від основних земель Японії, віддавна розводять свиней. Місцеве свинарство також має китайське походження [4]. Однак коли воно прийшло сюди – невідомо. На основній території, завдяки буддійському впливу, м'ясо було табуоване до другої половини XIX ст., проте в королівстві Рюкю буддійське табу на м'ясо не мало значного впливу. На початку XV ст. сюди почали прибувати посли китайських імператорів, і свиней відгодовували для бенкетів, які влаштовували на честь послів; пізніше свинарство набуло поширення разом із вирощуванням батату, який використовували як кормову культуру. Вважають, що із цим пов'язаний наказ (у другій половині XVII ст.) про заборону споживання м'яса буйволів, якими орали землю [6]. Проте свинина дорого коштувала і саме тому не була повсякденною їжею простого люду, її використовували лише для приготування святкових страв.

У часи королівства Рюкю під впливом культури Китаю та Сацуми сформувалася самобутня кухня королівської династії. З китайської культури харчування запозичили ідею єдності кулінарії та медицини, тобто харчові продукти водночас є і ліками; ця ідея пустила глибоке коріння й існує донині. Наприклад, суп із морської змії *ерабу* часів королівства Рюкю вважають надзвичайно корисною стравою. Однак на о. Кудака, де водяться ці морські змії, їх вважають посланцями морських богів – ловити їх дозволено виключно місцевим жрицям.

Хоча на островах традиційно приділяють увагу здоровому харчуванню, проте після Другої світової війни, під час окупації, посилився вплив американської культури харчування з традиційним використанням яловичини та свинини. Наразі населення префектури, яка колись славилася найдовшою в Японії тривалістю життя, стурбоване зростанням захворювань серед дорослого населення.

Культура житла

У королівстві Рюкю активно запозичували китайське мистецтво Фен-шуй. Ідея Фен-шуй полягає в

тому, що характеристики місцевості добре або погано впливають на людину, і на основі цього майстри Фен-шуй передрікали її долю. Уважають, що ця практика була поширена ще до утворення королівства Рюкю, а в королівстві її активно застосовували з другої половини XVII ст. в заходах, пов'язаних із використанням землі: у виборі, скажімо, місця для королівського замку Сюрі, будівництві доріг, перенесенні поселень тощо. Фен-шуй популяризували і у зведенні осель, цвинтарів тощо [9]. Міста й селища і нині зберігають ознаки колишнього вигляду, сформованого на основі ідей Фен-шуй, відрізняючись від міст і сіл основної території Японії, яка майже не зазнала цього впливу.

Замку Сюрі, що розміщений у королівській столиці, притаманна своєрідна архітектура, яка поєднує особливості китайського та японського стилів (замок згорів під час Другої світової війни, тепер відреставрований). За зразок правив імператорський палац у столиці імперії Цін – Пекіні, але послуговувалися японськими архітектурними прийомами. Проте замок немає вежі та рову, значну роль відведена майдану, на якому відбувалися релігійні церемонії; цим він вирізняється від замків на основній території Японії [21].

Сценічні мистецтва

Сценічне мистецтво Окінави від культури основної території Японії найбільше відрізняється ладом традиційної музики. Він має вигляд «до – мі – фа – соль – сі – до», його досі використовують у сучасній окінавській музиці. Такий самий лад існує в Південно-Східній Азії – Індонезії, В'єтнамі, Бірмі (М'янмі), а також у Центральній Азії – у Непалі [7]. Щодо витоків і формування рюкюського ладу – у майбутньому варто провести поглиблені дослідження. На території архіпелагів Амамі, Міяко та Яеяма він поширився з островів Окінава, а на ці острови – з головного острова Окінава, на якому було розміщено столицю королівства; виходячи із цього, дослідники припускають, що музичний лад виник завдяки торговельним контактам із Південно-Східною Азією, а згодом поширився зі столиці на периферію [8].

Значення окінавської культури в сучасній Японії

Після того, як у другій половині XIX ст. королівство Рюкю було приєднано до Японії, окінавці, з огляду на відмінності у звичаях та мові, часто зазначали дискримінації з боку мешканців основної території країни. За цих обставин Іха Фую¹ (1876–1947) вирішив повернути їм почуття гордості своєю культурою, роз'яснення її значення в Японії. Крім того, Янагіта Куніо² віднайшов у культурі Окінави витоки японської культури (див.: *Янагіта Куніо*. Нотатки про південні моря. – 1925; *Шлях на південь*. – 1961), а Орікуті Сінобу³ вбачав у культурі Окінави образ культури стародавньої Японії (див.: *Орікуті Сінобу*. Дослідження давнини. Етнографічний розділ. – 1930). Інтерес до Окінави

посприяв комплексному й системному дослідженню регіону, відтак виникла наукова дисципліна – «окінавознавство». Її мета аналогічна прагненням Іхі Фую – пошук окінавської ідентичності [16].

Сьогодні мешканці основної території все більше захоплюються прекрасним морем Окінави, її кухнею, музикою, танцями, які не схожі на звичайні японські; на

Окінаві зароджується нова урбаністична культура, що базується на традиційній.

Культура Окінави засвідчує багатство й різноманітність регіональних культур Японії. Як зазначають Такара Курайосі та Ватанабе Йосіо, вона, на відміну від культури основної території, має традиції відкритості до Азії та до всього світу [21, 23, 24].

¹ Іха Фую – уродженець Окінави, учений, який присвятив життя дослідженню мови, історії та культури Окінави. Уважається засновником окінавознавства. (Тут і далі прим. перекладача.)

² Янагіта Куніо (1875–1962) – видатний японський учений, засновник японської школи етнографії.

³ Орікуті Сінобу (1887–1953) – видатний японський учений, етнограф, філолог.

1. Асато С., Дої Н. Звідки прийшли окінавці? – Бадаїнку, 1999.

2. Хаттори С. Рюкюський діалект і діалекти основної території // Світанок окінавознавства. – Товариство окінавської культури, 1976.

3. Хокама С. Мова Окінави. – Цюокорон, 1981.

4. Записи про походження держави Рюкю. Текст оригіналу/ Упор. С. Хокама, Е. Хатерума. – Кадокава сьотен, 1997.

5. Іха Ф. Повне зібрання творів. – Хейбонся, 1974–1976.

6. Кіндзьо С. Окінавська культура харчування – особливості кухні та походження // Народи та культури навколо морів Китаю / Упор. М. Хіга. – Вип. 1.

7. Койдзумі Ф. Давні шари окінавської музики з погляду теорії музичних ладів // Матеріали 7-го міжнародного симпозіуму університету Хосей «Роздуми про давні пласти окінавської

культури». – Хосей, 1986.

8. Койдзумі Ф. Давні пласти японської музики. – Сюнсюся, 1982.

9. Кубо Н. Окінавський Фен-шуй. – Хейга, 1990.

10. Асоціація дослідження «Кюйо», – Кадокава сьотен, 1974.

11. Масімо А. Міфи голосу: з островів Амамі та Окінави. – Дзуймоку, 2003.

12. Міягі Е. Дослідження окінавських нор. – Йосікава кобункан, 1979.

13. Перепис населення Японії 17-го року Хейсей.

14. Огума Е. Межа «японців». – Сінйося, 1998.

15. Орікуті С. Повне зібрання творів. – Цюокоронся, 1995. – Т. 2; Т. 3.

16. Секретаріат видання енциклопедії Окінави, ред. Енциклопедія Окінави. – Окінава-Таймс, 1983.

17. Матеріали відділу заходів проти військових баз канцелярії губернатора

префектури Окінава. – 16-й рік Хейсей, березень – по теперішній час.

18. Префектура Окінава, відділ планування, сектор координації планів. Силует Окінави. – 19-й рік Хейсей, березень.

19. Сасаки К. Японська культура з півдня. – Японське товариство радіомовлення і книговидання, 2003.

20. Такара К. Королівство Рюкю. – Іванамі сьотен, 1993.

21. Такара К. Окінава: критичний вступ. – Хіругіся, 1997.

22. Янагіта К. Зібрання творів. Автентичний текст. – Сакума сьобо, 1963. – Т. 1.

23. Ватанабе Й. Окінавська культура у світі. – Окінава таймс, 1993.

24. Ватанабе Й. Поширення і трансформація окінавської культури. – Йодзю сьорін, 2002.

Переклад з японської Олени Капранової